

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
(КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ)
УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ У ПРИЗРЕНУ
(ЛЕПОСАВИЋУ)

РЕТОРИКА
(програм и литература)

Општи подаци о предмету
РЕТОРИКА

Студијски програм: ВАСПИТАЧ ПРЕДШКОЛСКИХ УСТАНОВА, друга година
студија

Предавач: Проф. др Снежана С. Башчаревић, редовни професор

Поштоване колеге,
Ово су предавања за цео семестар из предмета Реторика. Испит ће бити
вазан искључиво за програм и литературу који су Вам предочени у даљем тексту. У
обавези сте да до краја семестра на мејл предметног наставника
snezana.bascarevic@pr.ac.rs доставите једну беседу написану на тему по сопственом
избору.

ПРОГРАМ

Уводни део:

Језик, друштво, култура. Језичка способност, језичко значење, употреба (функција)
језика

Језик и говор

Говорење и писање (говорни и писмени језик)

Психолошки, социјални и естетски аспекти споразумевања

Језички нивои

Основи реторике:

Приступ

Говорништво између вештине и уметности

Особености јавног говорења

Реторичке врсте јавног говорења

Психолошки аспекти односа говорника и аудиторијума

Савладавање треме и страха

Говорник

Аудиторијум – слушаоци

Припрема и остваривање говора

Преткомуникативна фаза говора

Комуникативна фаза говора

Врсте беседништва

Стил и говор:

Стил и стилистика

Стил у говору – личност говорника и стил

Лингвистички, естетски и емоционални елементи стила

Стилска средства – глас, реч и реченица

Врсте стилова

Функционални стилови

Стилови по структури

Монолог и дијалог – монологски и дијалогски говор

Монолог

Дијалог

ЛИТЕРАТУРА

1. Владимир Цветановић, *Основе културе говора и реторике*, Војноиздавачки завод, Београд, 2000.
2. Ранко Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.
3. Смилка Васић, *Култура говорне комуникације*, Београд, 1990.
4. Сретен Петровић, *Реторика*, Београд, 1995.
5. Славољуб Поповић, *Говорништво у теорији и пракси*, Београд, 1987.
6. Љубомир Тадић, *Реторика*, увод у вештину беседништва, Београд, 1995.

УВОДНИ ДЕО

ЈЕЗИК, ДРУШТВО, КУЛТУРА

Језик је систем апстрактних симбола, односно знакова који човеку омогућава развијен друштвени и духовни живот који се остварује у комуникацији међу људима. Језик и раса нису никако нужно повезани, јер и црнци и белци у САД–у говоре истим језиком. Језик и култура нису никако нужено повезани, јер нпр.: арапски, турски, персијски језици припадају сасвим оделитим породицама језика, али су носиоци оријенталне културе. Језик и националност нису органски повезани, јер нпр.: Белгијанци говоре: француски и фламански, Канађани: енглески и француски, Швајцарци: немачки, француски, италијански. Један језик може да служи већем броју нација нпр.: немачки говоре Немци, Аустријанци и део Швајцараца, енглески говоре: Британци, Американци, Канађани, Аустралијанци и др. Данас у свету има 25 пута више језика од броја држава, односно 5000 језика према 200 држава. Томе су допринеле вишенационалне и вишејезичне државе. Напоредна употреба два или више језика у једној друштвеној заједници назива се двојезичношћу (билингвизам) или вишејезичношћу (мултилингвизам). Језичке разлике превазилазе се учењем језика и превођењем. Живи језици су нпр.: енглески и јапански, а мртви латински и старословенски. Вештачки језик је есперанто. Усмено превођење може бити симултано (истовремено) и консекутивно (у блоковима). Стручно превођење је веродостојније од књижевног. Лингвистика је наука о језику. Она говори о језику и о човеку. Језик обележава човека на три плана : општем, посебном и појединачном. Језик има и три лица: он је систем знакова, он је друштвена појава, он је психичка појава. Општа лингвистика проучава заједничка обележја свих језика. Њене међудисциплине су:

социолингвистика, психолингвистика, микролингвистика, макролингвистика. Филологија се бави историјским проучавањем језика кроз књижевност и културу.

Основне смернице:

1. Дефиниција језика
2. Однос језика и расе
3. Однос језика и културе
4. Однос језика и националности
5. Језици у свету данас
6. Језичке разлике
7. Превођење
8. Дефиниција лингвистике и њене међудисциплине
9. Дефиниција филологије

ЈЕЗИК И ГОВОР

Појмови језик и говор разликују се у науци. Језик је средство споразумевања међу људима. Говор произилази из језика и представља његову звучну реализацију. У говору се одсликава говорна личност и то у свим језичким структурама. Индивидуални говор настаје када појединац помоћу говорних органа активира систем знакова одређеног језика. На богаћење језика утиче говор, читање добрих писаца и мас-медији. Комуникација је једино могућа када учесници располажу истим кодом, односно када говоре истим језиком. Језик користи цела заједница, а говор је активност појединца. Облици говора као остварења језика су говорење (усмени говор), писање (писмени говор), гестикулирање (гестовни говор).

Основне смернице:

1. Појам језика
2. Појам говора
3. Комуникација
4. Усмени говор
5. Писмени говор
6. Гестовни говор

ГОВОРЕЊЕ И ПИСАЊЕ (ГОВОРНИ И ПИСМЕНИ ЈЕЗИК)

Говорење је облик остварења језика у коме доминирају звучно-аудитивни елементи и остварује се помоћу говорног и слушног механизма. То подразумева да је глас основ за комуникацију. Основни елементи говорења јесу: глас, гест, мимика, комуникативни канал, реално време и слушни елементи. Реч је основа за почетак говора. Говорење је примарно, а писање секундарно. Најстарије је пиктографско писмо, затим идеографско, идеографско слоговно, чисто слоговно, фонетско.

Основне смернице:

1. Дефиниција говора
2. Глас, гест, мимика
3. Дефиниција писања
4. Развој писма

ПСИХОФИЗИЧКИ, СОЦИЈАЛНИ И ЕСТЕТСКИ АСПЕКТИ СПОРАЗУМЕВАЊА

Говор је психофизичка појава. Њиме се изражавају мисли, сазнања и осећања. Он је најсложенија неурофизиолошка функција човека. Речима се увек придавала велика важност. Психоллингвистика као лингвистичка дисциплина пажњу посвећује говору и мишљењу, односно њиховој узајамној вези. Она проучава понашање личности у вези са њеним интелектуално-емоционалним особинама. Језик и мишљење чине јединство. Језиком не само да се споразумевамо, него и формирамо мисли. Социјални елементи језика огледају се у томе што он повезује припаднике једне етничке заједнице. Социоллингвистика се бави проблемом да један језик покрива више народа, нација, али и проблемом билингвизма. Језик прати развитак једне језичке заједнице. У мешовитим етничким срединама језици су утицали један на други. Не говори се исто у свим срединама једног народа. За говор села кажемо да је епски опширан. У граду долази до изражаја економичност, сажетост, елиптичност. Тежи се да се са што мање речи каже што више. Естетска функција језика огледа се у мисаоном богатству, убедљивости и избору речи који могу да изазову доживљај лепог. То се понајвише огледа у изражајном казивању, рецитовању, а посебно у реторици и пригодним беседама. Реторика или ораторство је најтежи облик монолошког вида говорења. На естетски аспект споразумевања негативно може утицати слаба артикулација и дикција.

Основне смернице:

1. Психоллингвистика
2. Социјални елементи језика
3. Естетска функција језика

ЈЕЗИЧКИ НИВОИ

Природни људски говор испољава се у три основне равни: као способност, као знање, као употреба. Његова најзначајнија одлика јесте креативност. Језик је сложен систем састављен од повезаних подсистема. Ранко Бугарски га је дефинисао на следећи начин: „Језик је вишеслојна хијерархијски устројена структура у којој јединице нижег реда својим комбинацијама образују јединице вишег реда.“ Као сложени систем језик је организован у тзв. језичке нивое. Он је сређен скуп који се одликује строгом организованости. У језичким нивоима јединице нижег реда, образују јединице вишег реда. Редослед је следећи: фонолошки (фонема), морфолошки (морфема), лексички (лексема), синтаксичко-семантички, текстуални (ниво дискурса), жанровски (стилистички), прагматички (контекстуални).

Основне смернице:

1. Фонолошки
2. Морфолошки
3. Лексички
4. Синтаксичко-семантички
5. Текстуални
6. Жанровски
7. Прагматички

ОСНОВИ РЕТОРИКЕ

ПРИСТУП

Реторика је према Цицерону „способност говорења прилагођена за уверавање“, а према Аристотелу то је „способност учачавања битног и примарног својства којим се може уверити, а који својство крије у себи за сваки предмет или појаву.“ Реторика је наука која нас учи да лепо усмено изражавамо своје мисли, али и вештина деловања говора. За реторику је веома важно како да се неко речима увери, убеди, наговори или придобије. Говорник и саговорник треба да сарађују. Говорник треба да пристане на равноправну комуникацију са слушаоцем, да говори из личног уверења. Слушалац треба бити способан за равноправан разговор, спреман да промени своје мишљење ако га говорник увери у друкчије и спреман да приступи према новом уверењу. Ова наука настала је у старој Грчкој. Правила говорничке вештине су кодификовали Аристотел, Цицерон и Квинтилијан. Постоји пет основних беседничких поступака: *inventio* (проналажење доказа и сакупљање материјала), *dispositio* (распоређивање тог материјала), *elocutio* (стилско уобличавање тог материјала), *memoria* (учење говора напамет), *actio* (држање говора праћено одговарајућом мимиком и гестикулацијом). Реторика није само једноставна техника наговарања и убеђивања, јер нас учи као да у људима говором пробудимо племенита осећања. Између убеђивања (уверавања) и наговарања постоји одређена разлика. Убеђивање подразумева да је тада дух слушалаца слободан од сугестија говорника, док је наговор под непосредним утицајем говорника.

Основне смернице:

1. Дефиниција реторике
2. Говорник
3. Слушалац
4. Беседнички поступци (*inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria*, *actio*)
- 5.

ГОВОРНИШТВО ИЗМЕЂУ ВЕШТИНЕ И УМЕТНОСТИ

Три су битне функције реторичког говора: логичност, афективност, поетичност. На основу овога може се закључити да говорништво садржи и елементе вештине, који се могу научити, али и елементе уметничког исказа, који је питање талента. Зато је реторика, заиста, између вештине и уметности.

Основне смернице:

1. Функције реторичког говора
2. Логичност
3. Афективност
4. Поетичност

ОСОБЕНОСТИ ЈАВНОГ ГОВОРЕЊА

Само човеку је дата моћ говора. Говорење је мултимедијално, јер поред језичких знакова ту су још и људски глас, гест, мимика, понашање говорника и саговорника. Где год се говори јавно, говори се реторски. Јавно говорење је посебна и веома присутна врста реторичког исказа. Њега дефинише одговорност за јавну реч, обраћање јавности и вештина комуницирања кроз просторни канал и реално време. Отуда, јавно говорење

захтева да се реализује целокупно говорничково образовање и читава природа његовог говора сабере у садашњи, тренутни говорни исказ. У јавном говорењу треба да се реализују све три функције реторичког говора: логичност, афективност и поетичност.

Основне смернице:

1. Дефиниција јавног говорења
2. Језички знакови
3. Глас, гест, мимика, понашање говорника и саговорника
4. Човекова моћ говора

РЕТОРИЧКЕ ВРСТЕ ЈАВНОГ ГОВОРЕЊА

Подручје савременог говорничког изражавања можемо поделити на три основне групе: разговори (дијалози), кратки монолози, говори и посебне говорне врсте. Разговори или дијалози чине реторичке врсте у којима суделује неколико, а најмање два говорника. Сваки се говорник обраћа саговорнику и очекује реаговање. Ту спадају службени разговори, анкете, интервјуи, дебате, набацивања идеја и разговори о датој теми. Монолог је сваки дужи говор једног лица упућен другим лицима. Реч је о излагању у разним видовима (предавање, реферат, извештај, саопштење), а може бити и приповедање, описивање и објашњавање. Кратки монолози су заокружене, краће недијалоске целине, а тематски и стилски део су ширег оквира или повода. Главне врсте кратких монолога су: уводна реч, уводно излагање, изјава, вест, дискусија, коментар, извештај. Говори су дужи монолози. Они су самосталне реторичке целине. Циљ им је убеђивање или придобијање слушалаца. Делови говора су: увод, излагање, образложење, закључивање. Могу бити: свечани, пригодни, здравице, поздравни и некролози. Исто тако могу бити политички, научни, судски, религиозни. Посебне говорне врсте чине говорења која су се развила у склопу савмених медија и која су специфична. То су водитељство, најавна – обавештење, превођење, пренос, приповедање и рецитовање.

Основне смернице:

1. Савремено говорничко изражавање (разговори, кратки монолози, говори и посебне говорне врсте)
2. Разговори или дијалози (службени разговори, анкете, интервјуи, дебате, набацивање идеја, разговор о датој теми)
3. Кратки монолози (уводна реч, уводно излагање, изјава, вест, дискусија, коментар, извештај)
4. Говори (увод, излагање, образложење, закључивање)
5. Посебне говорне врсте (водитељство, најавна, превођење, пренос, приповедање, рецитовање)

ПСИХОЛОШКИ АСПЕКТИ ОДНОСА ГОВОРНИКА И АУДИТОРИЈУМА

САВЛАДАВАЊЕ ТРЕМЕ И СТРАХА

Говори се да би се саопштила нека информација, указало на неко стање, али говори се, пре свега, да би се деловало на саговорника. Са психолошког аспекта, свако говорење усмерено је само на једно – да се задобије поверење саговорника и да се он убеди у оно што му говорник износи. Тај однос делује обрнуто када је у питању саговорник. Он се, по правилу, добровољно определио да слуша.

Основне смернице:

1. Дефиниција говора.
2. Психолошки аспект.
3. Задобијање поверења саговорника.
4. Убеђивање.

ГОВОРНИК

Говорник је пошиљалац информације који у комуникацији користи глас. Поред физичких квалитета говорника битна су и физиолошка, интелектуална и морална својства. Физичка својства говорника су глас и гест. Духовна својства чине: знање, елоквенција, култивисана интелигенција, меморија, импровизација и имагинација, а морална својства подупиру доброта, честитост и праведност.

Основне смернице:

1. Дефиниција говорника.
2. Физичка својства говорника.
3. Духовна својства говорника.
4. Глас.
5. Гестови.
6. Морална својства говорника.
7. Реторички шумови.
8. Вежбе за отклањање треме и страха.
9. Гласно читање.
10. Рецитоване.
11. Причање.

АУДИТОРИЈУМ – СЛУШАОЦИ

Аудиторијум је саставни део говорништва, јер је психологија слушалаца у знатној мери повезана са психологијом говорника. Врсте аудиторијума су маса и публика. Масу карактерише бројност и колективизам. Сваки члан се идентификује са групом и том прилоком губи властити став. Психологија масе инсистира на колективној вољи. Маса од говорника очекује да он говори оно што она жели да чује. Постоја два основна закона који одређују људе у маси: маса лако реагује на психичка покретања; маса показује слабу моћ расуђивања. Публику, такође, чини група, односно аудиторијум у којем се члан не идентификује са групом, какав је случај са масом. Она је критички расположена према говорнику. Број присутних мањи је него у маси. У публици, док траје говор, нико не износи своје мишљење. Слика аудиторијума је веома битна. Говорник треба да буде информисан о броју слушалаца, њиховој старосној структури, занимању, као и о њиховом образовном нивоу.

Основне смернице:

1. Дефиниција аудиторијума.
2. Маса.
3. Публика.
4. Слушаоци.
5. Анонимни слушаоци.
6. Неанонимни слушаоци.
7. Сагласни слушаоци.
8. Несагласни слушаоци.
9. Хомогени слушаоци.
10. Нехомогени слушаоци.
11. Слика аудиторијума.

ПРИПРЕМАЊЕ И ОСТВАРИВАЊЕ ГОВОРА

Припрема говора почиње питањем: имам ли шта да кажем и зашто говорим? Само потврдан одговор на ово питање отвара захтеве за припрему и остваривање говора. То су: реторичко говорење које мора изрећи нешто ново; говорник који мора бити убеђен у оно о чему говори и за шта се залаже; говорник треба да друге придобије и убеди у своје ставове. Припрема и остваривање говора се врши у оквиру две фазе: преткомуникативној и комуникативној фази.

Основне смернице:

1. Припрема говора.
2. Фазе говора.
3. Преткомуникативна фаза говора.
4. Комуникативна фаза говора.

ПРЕТКОМУНИКАТИВНА ФАЗА ГОВОРА

Она се у теорији различито организује и дели. Она представља припремање за говорење. Прво треба да одредимо тему и циљ излагања, затим требамо оценити аудиторијум, пронаћи и изабрати материјал за говор, композиционо и логичко обликовати говор. Једно се мора поштовати – свако говор има три главна дела: увод, излагање и закључак. Веома је битно стилско и језичко нијансирање говора, при чему се користе реторичке и поетске фигуре. У оквиру њих разликујемо: логичке фигуре, тропе, фигуре мисли, фигуре речи, синтаксичке фигуре, морфолошке, творбене и лексичке фигуре.

Основне смернице:

1. Припремање за говорење
2. Тема и циљ излагања
3. Аудиторијум
4. Материјал за говор
5. Композиционо обликовање говора
6. Логичко обликовање говора
7. Увод

- 8.Излагање
- 9.Закључак
- 10.Задобијање наклоности
- 11.Концентрација пажње
- 12.Упознавање са садржајем
- 13.Казивање
- 14.Доказивање
- 15.Сажетак или резиме
- 16.Позив
- 17.Ефектан завршетак
- 18.Стилско нијансирање
- 19.Језичко нијансирање
- 20.Реторичке фигуре
- 21.Поетске фигуре

КОМУНИКАТИВНА ФАЗА ГОВОРА

Она обухвата реализацију говора. Битни елементи за комуникативну фазу јесу: излагање говора, његово трајање, друштвено време говора, одговори на питања, дискусија.

Основне смернице:

1. Реализација говора
2. Излагање говора
3. Трајање говора
4. Друштвено време говора
5. Одговори на питања
6. Дикција

ВРСТЕ БЕСЕДНИШТВА

У античкој реторици наводе се три врсте говора: похвални, политички и судски. Касније се јављају још и: војнички, духовни и научни.

Основне смернице:

- 1.Похвално беседништво
- 2.Политичко беседништво
- 3.Судско беседништво
- 4.Војничко беседништво
- 5.Духовно беседништво
- 6.Научно беседништво

СТИЛ И ГОВОР

СТИЛ И СТИЛИСТИКА

Стил је избор речи и начин на који су оне сложене. Он не може бити само добар или лош, него различит зависно од врсте исказа, текста или ситуације. Он омогућава да се исти садржај обликује на више начина. Постоје три основне функције стила: општење, саопштавање, деловање. Стилистика је наука која се бави проучавањем стила. Она се данас бави питањима стила у језику и говору, то је лингвистичка стилистика, и у књижевности – књижевна стилистика. Према областима проучавања стилистика се може поделити на стилистику језика, стилистику говора и стилистику уметничке књижевности.

Основне смернице:

1. Дефиниција стила
2. Добар стил
3. Лош стил
4. Општење
5. Саопштавање
6. Деловање
7. Стилистика
8. Лингвостилистичка стилистика
9. Књижевна стилистика
10. Стилистика језика
11. Стилистика говора
12. Стилистика уметничке књижевности

СТИЛ У ГОВОРУ – ЛИЧНОСТ ГОВОРНИКА И СТИЛ

Стил се схвата као израз индивидуалности говорника. Стил у говору подразумева да у свакодневном комуницирању постоји стилистичка разлика између два исказа који значе исту ствар или имају исту денотацију. Личност говорника битно одређује стил његовог усменог говорног исказа. Личност уноси своју индивидуалност у стилски израз, а његов стил говори и о његовој личности. Однос између стила и говора је јасан: говор је ограничен граматичком нормом, а стил слободно врши избор језичких средстава.

Основне смернице:

1. Индивидуалност говорника
2. Стилистичка разлика
3. Личност говорника
4. Усмени говорни исказ
5. Индивидуалност у стилском исказу
6. Говор
7. Граматичка норма
8. Језичка средства

ЛИНГВИСТИЧКИ, ЕСТЕТСКИ И ЕМОЦИОНАЛНИ ЕЛЕМЕНТИ СТИЛА

Ово су три битна елемента стила. Лингвистички елемент полази од језичке основе. То подразумева индивидуални избор могућих језичких средстава. Стил је у овом случају ограничен и логичком нормом. Естетски елемент стила изазива осећај лепог. Посебну улогу у томе имају стилски квалитети. Емоционални елемент стила полази од тога да је сваки говор емоционално обојен.

Основне смернице:

1. Лингвистички елемент и језичка основа
2. Индивидуални избор језичких средстава
3. Граматичка норма
4. Логичка норма
5. Естетски елемент стила и осећај лепог
6. Стилски квалитети
7. Емоционални елемент и емоционална обојеност

СТИЛСКА СРЕДСТВА – ГЛАС, РЕЧ И РЕЧЕНИЦА

Глас је најмања јединица у говору. У свакодневном језику глас означава најмању језичку јединицу, која се бележи словом. Лингвистички термин глас има другачије значење и означава производ људских говорних органа. Глас или фон је говорна реализација фонеме, која је најмања језичка јединица и која је апстрактна. Реч је утврђени скуп гласова или само један глас који има облик или гласовну структуру (звучну и визуелну вредност, појединачно значење (смиаону вредност), службу у реченици (функционалну вредност). Или, реч је најмања самостална језичка јединица, у хијерархијском смислу виша од морфеме, а нижа од реченице, којој се може приписати одређено значење. Речима се најчешће саопштавају мисли, осећања, идеје, обавештења. Реч се ретко употребљава самостално, јер не преноси потпуно обавештење, али може имати и самостално значење, да чини јасну информацију када означава наслов, натпис, обавештење. Реченица је низ речи или једна реч којом преносимо најмању целовиту обавест. Реченица се састоји од реченичних делова, а то су предикат, објекат, приложна ознака, апозиција и атрибут.

Основне смернице:

1. Дефиниција гласа
2. Дефиниција речи
3. Дефиниција реченице
4. Најмања јединица језичког система
5. Средња јединица језичког система
6. Највећа јединица језичког система

ВРСТЕ СТИЛОВА

У препорученој литератури пронаћи основне карактеристике наведених стилова.

Основне смернице:

1. Формални стил
2. Разговорни стил
3. Интимни стил

ФУНКЦИОНАЛНИ СТИЛОВИ

У препорученој литератури пронаћи основне карактеристике наведених стилова.

Основне смернице:

1. Разговорни стил
2. Административни стил
3. Публицистички стил
4. Научни стил
5. Научно-популарни стил
6. Књижевноуметнички стил

СТИЛОВИ ПО СТРУКТУРИ

У препорученој литератури пронаћи основне карактеристике наведених стилова.

Основне смернице:

1. Наративни стил
2. Дескриптивни стил
3. Аналитички стил
4. Критички стил
5. Интимни стил

МОНОЛОГ И ДИЈАЛОГ

Они битно доприносе говорној уверљивости и сугестивности. Имају најширу употребу у свакодневној комуникацији. Монолог је самоговорење у ужем смислу и развијен усмени или писмени говор у ширем смислу. Монолошки облици су: приповедање, стручно излагање, говор. Дијалог је разговор између два или више лица који се одвија у облику питања и одговора. Структура дијалога је устаљена и има увод, главни део и закључак. Врсте дијалога су: конверзација, разговор, дискусија и полемика.

Основне смернице:

1. Говорна уверљивост
2. Говорна сугестивност
3. Дефиниција монолога
4. Монолошки облици

5. Приповедање
6. Описивање
7. Објашњење
8. Стручно излагање
9. Говор
10. Дефиниција дијалога
11. Структура дијалога
12. Увод
13. Главни део
14. Закључак
15. Конверзација
16. Разговор
17. Дискусија
18. Полемика